

НАСЕЛЕННЯ І ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУСПІЛЬСТВА

1. Населення як демоекономічна категорія.
2. Характеристики відтворення населення.
3. Економічно активне населення.
4. Трудові ресурси як соціально-економічна категорія.
5. Трудовий потенціал суспільства.

- **Людські ресурси** — специфічний і найважливіший з усіх видів економічних ресурсів.
- Як фактор економічного розвитку людські ресурси — це працівники, що мають певні професійні навички і знання і можуть використовувати їх у трудовому процесі.
- Специфіка людських ресурсів порівняно з іншими факторами економічного розвитку :
  - люди не лише створюють, а і споживають матеріальні та духовні цінності;
  - багатогранність людського життя не вичерпується лише трудовою діяльністю, а отже, щоб ефективно використовувати людську працю, потрібно завжди враховувати потреби людини як особистості;
  - науково-технічний прогрес і гуманізація суспільного життя стрімко збільшують економічну роль знань, моральності, інтелектуального потенціалу та інших особистих якостей працівників, які формуються роками і поколіннями, а розкриваються людиною лише за сприятливих умов.

Категорії, що характеризують людські ресурси:

- населення;
- економічно активне населення;
- трудові ресурси;
- трудовий потенціал

Населення — це сукупність людей, що проживають на визначеній території (в країні, області, місті, районі, селі тощо). Нерідко в цьому ж розумінні в соціально-економічній літературі використовується поняття "народонаселення".

Населення — це всі люди незалежно від їхніх характеристик, тобто це найширше поняття для означення людських ресурсів

	Кількість наявного населення		
	у тому числі		
	всього, тис.осіб	міське	сільське
1990	51838,5	34869,2	16969,3
1991	51944,4	35085,2	16859,2
1992	52056,6	35296,9	16759,7
1993	52244,1	35471,0	16773,1
1994	52114,4	35400,7	16713,7
1995	51728,4	35118,8	16609,6
1996	51297,1	34767,9	16529,2
1997	50818,4	34387,5	16430,9
1998	50370,8	34048,2	16322,6
1999	49918,1	33702,1	16216,0
2000	49429,8	33338,6	16091,2
2001	48923,2	32951,7	15971,5
2002*	48457,1	32574,4	15882,7
2003	48003,5	32328,4	15675,1
2004	47622,4	32146,4	15476,0
2005	47280,8	32009,3	15271,5
2006	46929,5	31877,7	15051,8
2007	46646,0	31777,4	14868,6
2008	46372,7	31668,8	14703,9
2009	46143,7	31587,2	14556,5
2010	45962,9	31524,8	14438,1
2011	45778,5	31441,6	14336,9

**Середньооблікова
кількість штатних
працівників**

тис. осіб

2000	13 678
2001	12 931
2002	12 235
2003	11 711
2004	11 316
2005	11 388
2006	11 433
2007	11 413
2008	11 390
2009	10 653
2010¹	10 758
2011¹	10 556

	Природний приріст населення, тис. осіб	Міграційний приріст населення, тис.осіб	Кількість zareєстрован их шлюбів, тис.	Кількість zareєстрован их розлучень, тис.
1990	27,6	78,3	482,8	192,8
1991	-39,1	151,3	493,1	200,8
1992	-100,3	287,8	394,1	222,6
1993	-184,2	54,5	427,9	219,0
1994	-243,1	-142,9	399,2	207,6
1995	-299,7	-131,6	431,7	198,3
1996	-309,5	-169,2	307,5	193,0
1997	-311,6	-136,0	345,0	188,2
1998	-300,7	-152,0	310,5	179,7
1999	-350,0	-138,3	344,9	175,8
2000	-373,0	-133,6	274,5	197,3
2001	-369,5	-152,2	309,6	181,3
2002	-364,2	-33,8	317,2	183,5
2003	-356,8	-24,2	371,0	177,2
2004	-334,0	-7,6	278,2	173,2
2005	-355,9	4,6	332,1	183,5
2006	-297,7	14,2	355,0	179,1
2007	-290,2	16,8	416,4	178,4
2008	-243,9	14,9	322,0	166,8
2009	-194,2	13,4	318,2	145,4
2010	-200,5	16,1	305,9	126,1

Економічно активне населення
у віці 15-70 років   **працездатного віку**
у % до   у % до
в населення   **в населення**
середньому відповідній середньому відповідній
, тис.осіб   **вікової**   **, тис.осіб**   **вікової**
групи   **групи**

2000	22 830,8	63,2	21 150,7	73,7
2001	22 426,5	62,3	20 893,6	72,6
2002	22 231,9	61,9	20 669,5	71,7
2003	22 171,3	61,8	20 618,1	71,4
2004	22 202,4	62,0	20 582,5	71,1
2005	22 280,8	62,2	20 481,7	70,9
2006	22 245,4	62,2	20 545,9	71,2
2007	22 322,3	62,6	20 606,2	71,7
2008	22 397,4	63,3	20 675,7	72,3
2009	22 150,3	63,3	20 321,6	71,6
2010	22 051,6	63,7	20 220,7	72,0
2011	22 056,9	64,3	20 247,9	72,7

- Разом з тим населення — це те джерело, той "матеріал", з якого утворюються всі інші угруповання людей (наприклад, ті, що в економіці праці означаються економічно активним населенням, трудовими ресурсами).
- Тому вивчення чисельності, складу і динаміки населення (це є предметом дослідження науки демографії) надзвичайно важливе і для економіки праці

2. Характеристики відтворення населення

- **Відтворення населення** — це історично і соціально-економічно обумовлений процес постійного і безперервного поновлення людських поколінь.
- Основними характеристиками відтворення населення є **види руху населення, типи і режими відтворення.**
- **Види руху (природний, міграційний, соціальний, економічний)** визначаються особливостями зміни чисельності та складу населення в країні в цілому і в окремих регіонах.

- **Природний рух населення** — це результат процесів народження та смерті людей. Залежно від того, які процеси переважають, відбувається природний приріст або природне зменшення населення.
- Чисельність і склад населення змінюється також в результаті **міграційних процесів** (механічного просторового переміщення населення).
- Такі переміщення викликані різними, але завжди дуже серйозними причинами (політичними, економічними, релігійними тощо).
- Розрізняють міграцію **зовнішню**, пов'язану зі зміною країни постійного проживання (еміграцією називається виїзд за межі держави, імміграцією — прибуття з інших країн), та **внутрішню**, що відображає зміну людьми місця проживання в межах однієї країни. Внутрішня міграція найчастіше обумовлена особистими або економічними причинами, зокрема значну її частку становить рух населення з сіл у міста (або навпаки) у пошуках підходящої роботи.

Природній рух населення у 2015 році

	Количество живорожденных	Количество умерших	Естественный прирост, сокращение (-)	Количество умерших детей в возрасте до 1 года
Украина	411783	594795	-183012	3318
Винницкая	16427	25523	-9096	120
Волынская	13378	13747	-369	86
Днепропетровская	33425	53827	-20402	289
Донецкая ²	16899	39762	-22863	156
Житомирская	13725	20862	-7137	102
Закарпатская	16788	15549	1239	180
Запорожская	16579	28066	-11487	132
Ивано-Франковская	15583	17685	-2102	108
Киевская	20205	28429	-8224	109
Кировоградская	9456	16197	-6741	89
Луганская ²	5340	14468	-9128	56
Львовская	27909	32869	-4960	232
Николаевская	11533	17874	-6341	73
Одесская	27416	34555	-7139	229
Полтавская	13481	24498	-11017	79
Ровенская	16137	14695	1442	139
Сумская	9795	19013	-9218	76
Тернопольская	10776	15253	-4477	82
Харьковская	24939	42606	-17667	248
Херсонская	11372	16591	-5219	96
Хмельницкая	13793	20448	-6655	116
Черкасская	11508	20171	-8663	87
Черновицкая	10657	11725	-1068	93
Черниговская	9104	19957	-10853	76
г. Киев	35558	30425	5133	265

Природний рух населення у січні 2016 року¹

	Кількість живонароджених	Кількість померлих	Природний приріст, скорочення (-)	Кількість померлих дітей у віці до 1 року
Україна	31568	56236	-24668	267
Вінницька	1307	2422	-1115	12
Волинська	1030	1332	-302	7
Дніпропетровська	2338	5042	-2704	22
Донецька ²	1256	3521	-2265	9
Житомирська	1015	1950	-935	5
Закарпатська	1429	1569	-140	18
Запорізька	1276	2678	-1402	12
Івано-Франківська	1190	1686	-496	8
Київська	1570	2610	-1040	10
Кіровоградська	718	1622	-904	10
Луганська ²	367	1217	-850	6
Львівська	2205	3040	-835	20
Миколаївська	911	1608	-697	8
Одеська	1982	3207	-1225	19
Полтавська	1000	2363	-1363	9
Рівненська	1330	1525	-195	8
Сумська	746	1838	-1092	3
Тернопільська	794	1435	-641	2
Харківська	1885	4293	-2408	19
Херсонська	829	1667	-838	10
Хмельницька	1050	1778	-728	13
Черкаська	891	1972	-1081	10
Чернівецька	867	1177	-310	12
Чернігівська	720	1783	-1063	3
м.Київ	2862	2901	-39	12

- **Соціальний рух** населення виявляється у зміні освітньої, професійної, національної та інших структур населення. Кожне нове покоління людей відрізняється від попереднього рівнем освіти та культури, професійно-кваліфікаційною структурою, структурою зайнятості, статеві-віковим складом і багатьма іншими характеристикам.
- **Економічний рух** населення, що пов'язаний із зміною трудової активності населення. Результати цього руху обумовлені передусім економічними чинниками: люди розпочинають або припиняють трудову активність, що призводить до відповідного збільшення або зменшення ресурсів для праці

- У природному русі населення розрізняють типи його відтворення: традиційний (екстенсивний) та сучасний (інтенсивний).
- **Традиційний тип** відтворення характеризується високою нерегульованою народжуваністю і високою смертністю (з причин нерозвиненості медицини, низького рівня життя, війн, епідемій).
- **Сучасний тип** відтворення обумовлений соціально-економічним розвитком, зростанням рівня життя, досягненнями медицини, емансипацією і залученням в економічну діяльність жінок та іншими причинами, в результаті яких різко зменшився рівень народжуваності, значно збільшилася середня тривалість життя, знизився рівень смертності, зросла частка людей старшого віку в структурі населення.

- Розрізняється три режими відтворення населення: **розширене, просте, звужене**.
- **Розширене відтворення** характеризується переважанням народжуваності над смертністю (і в абсолютних показниках, і в розрахунку на 1000 осіб) та, відповідно, природним приростом населення.
- **Просте відтворення** означає постійну кількість населення в результаті приблизно однакової народжуваності і смертності.
- **Звужене відтворення**, або депопуляція, характерне для країн, в яких показники смертності перевищують показники народжуваності, в результаті чого відбувається абсолютне зменшення кількості населення, що ми і спостерігаємо зараз в Україні

3. Економічно активне населення

- **Економічна активність** — це прагнення працездатної людини застосувати на практиці наявні у неї здібності до праці, знання та досвід за винагороду в грошовій або іншій формі. Реалізація цього прагнення виявляється у зайнятості людини економічною діяльністю. Нереалізація його виявляється у безробітті.

- Економічно активне населення, або робоча сила, відповідно до методики МОП, — це населення обох статей віком від 15 до 70 років включно, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили на ринку праці.
- Кількісно економічно активне населення складається з чисельності зайнятих економічною діяльністю і чисельності безробітних, до яких за цією методикою належать чітко визначені групи людей.

- Зайняті економічною діяльністю — це особи у віці 15—70 років, які:
- працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б 1 годину за наймом за винагороду в грошовому або натуральному виразі; працювали індивідуально (самостійно) на власному (сімейному) підприємстві або в окремих громадян;
- працювали впродовж 30 годин на тиждень безоплатно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому з членів домогосподарства або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, що вироблена внаслідок цієї діяльності;
- були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (бізнес), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з незалежних від них особисто обставин (хвороба, відпустка, в тому числі і без збереження заробітної плати з ініціативи адміністрації або за власним бажанням,

- Зайнятими за цією методикою вважаються зазначені вище особи незалежно від того, була це у них постійна, тимчасова, сезонна, випадкова чи інша робота.
- До складу зайнятого населення не включаються особи, які виконують неоплачувану громадську чи добровільну роботу, та особи, які виконують тільки домашні обов'язки

- Безробітні, за визначенням МОП — це особи у віці 15—70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови:
- а) не мають роботи (прибуткового заняття);
- б) активно шукають роботу або намагаються організувати власну справу, тобто протягом останніх 4 тижнів, що передували обстеженню, робили конкретні кроки з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві;
- в) готові приступити до роботи протягом наступних двох тижнів. До категорії безробітних належать також особи, які не шукають
- роботу через те, що вже її знайшли і готуються до неї приступити через деякий час, але на даний момент ще не працюють, а також ті, що навчаються за направленнями державної служби зайнятості населення

- Економічно неактивне населення за методикою МОП — це особи у віці 15—70 років, які не можуть бути класифіковані як зайняті або безробітні. До цієї категорії належать:
- учні, студенти, слухачі, курсанти денної форми навчання;
- особи, що одержують пенсії за віком або на пільгових умовах;
- особи, що одержують пенсії за інвалідністю;
- особи, які зайняті в домашньому господарстві, вихованням дітей та доглядом за хворими;
- особи, які зневірилися знайти роботу, тобто готові приступити до роботи, але припинили її пошуки, оскільки вичерпали всі можливості для її одержання;
- інші особи, які не мають необхідності або бажання працювати, та ті, що шукають роботу, але не готові приступити до неї найближчим часом.

4. Трудові ресурси як соціально-економічна категорія

- Трудові ресурси — це частина населення країни, що за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатна працювати в народному господарстві.
- Трудові ресурси включають в себе як реальних працівників, що вже зайняті в економіці країни, так і потенційних, котрі не зайняті, але можуть працювати. Тобто це поняття спеціально створене та ідеально підходить для радянської ідеології поголовної примусової зайнятості, проте, як уже зазначалося, продовжує використовуватися і в наш час.

- Щоб кількісно визначити межі трудових ресурсів, потрібно уяснити поняття:
  - працездатне населення,
  - працездатний вік,
  - працюючі підлітки,
  - працюючі пенсіонери

- Працевдатний вік — поняття узагальнене, а тому дещо умовне.
- Воно визначається системою законодавчих актів. Нині в Україні працевдатним віком вважається для жінок 16—54 роки, для чоловіків — 16—59 років включно.
- Нижня межа працевдатного віку передбачає, що до початку трудової діяльності людина повинна здобути певний рівень фізичного та розумового розвитку, для чого потрібен час (мінімум перші 16 років життя).
- Верхня межа працевдатного віку показує думку суспільства про те, в якому віці людина може претендувати на соціальну допомогу по старості. Для деяких видів трудової діяльності, що пов'язані з роботою у несприятливих умовах праці або вимагають від працівника якостей, що з віком помітно зменшуються (наприклад, спорт, балет), пенсійний вік настає раніше на 5—10 років, а інколи і більше. Такі люди зветься пільговими пенсіонерами. Найчастіше вони продовжують працювати і залишаються в складі

5. Трудовий потенціал суспільства

- **Трудовий потенціал** — це інтегральна оцінка і кількісних, і якісних характеристик економічно активного населення.
- Розрізняють трудовий потенціал окремої людини, підприємства, території, суспільства. Трудовий потенціал складається з багатьох компонентів, головними з яких є здоров'я, освіта, професіоналізм, моральність, мотивованість, вміння працювати в колективі, творчий потенціал, активність, організованість, ресурси робочого часу та ін.

- На рівні суспільства компоненти трудового потенціалу можна приблизно оцінити певними узагальненими показниками, такими як:

- **Здоров'я населення країни**

- (характеризується середньою тривалістю життя, часткою інвалідів, смертністю за віковими групами залежно від різних причин, розміром та часткою витрат на охорону здоров'я тощо);

- **Моральність суспільства** (визначається його релігійністю, ставленням до інвалідів, дітей, престарілих, показниками соціальної напруги, злочинності тощо)

- **Творчий потенціал і активність**
(проявляються темпами науково-технічного прогресу в країні, доходами від авторських прав, кількістю патентів та міжнародних премій і т. ін.)
- **Організованість на рівні суспільства** (оцінюється якістю і стабільністю законодавства, обов'язковістю дотримання законів і угод, стабільністю політичної ситуації, якістю доріг та громадського транспорту тощо).
- **Рівень освіти населення**
характеризується середньою кількістю років навчання в розрахунку на одну людину, часткою витрат на освіту в державному бюджеті, доступністю різних рівнів освіти